

הקבוצה במבחן

פנחס לוביאניקר

יעמוס על שכמו את עיקר המשא של הגשמת הציונות ובנין המדינה.

ודאי, הלה תמורה כבירה: התנועה הוולנר טארית הוכרחה בשנים קודמות לעמוד במערכה נגד המדינה ונגד מזימות השלטון. לעומת זאת יכולה היום התנועה הוולנטארית למלא את שליחותה מתוך שיתוף עם המדינה, מתוך רצון טוב, מתוך חלוקת היכולת. אבל מוקדם מדי, והואיל וכך הרי מסוכן הדבר, שנראה את עצמנו כבר היום בדפוס של מדינה כתיקונה, אשר בכוח הכנסת והממשלה, המנגנון והמשטרה והצבא, תקבל על עצמה את מלוא העומס, והיא לבדה תוכל לשאתו. יש בקפיצת הדרך הזאת משום סכנה של עקירת שרשים עמוקים ורוויי לית, העשויים להוליד כוחות עצומים שאינם נופלים ביכולתם ובפעולתם מיכולתה של המדינה.

חלוציות מהי?

יש לראות את הענינים בפרספקטיבה הנכונה. כולנו מתברכים, שעל המכשירים הרצוניים שלנו נוסף עכשיו המכשיר המסייע ששמו כוח-הביצוע של המדינה. אבל לא זה תחת זה, אלא זה עם זה! שילוב יכולת, ולא עקירת יכולת; גילוי אפשרויות חדשות, ולא סתימת הגולל על הפר טנציאל של רצון-יצור האצור בעם או בתנועת הפועלים.

הוא הדין בבלבול המושגים בנוגע לחלוציות. כמובן, כל תקופה מעלה תפקידים, מקצועות ופעולות שיש להם ערך מיוחד באותה תקופה. אך החלוציות במובנה הנכון אינה ענין של „מקצועות“ חדשים, או פעולות חדשות המתוספות מדי שנה בשנה. החלוציות היא תשובה על הצורך והתביעה של דורות בתהליך יצירת עם והיא מתן דמות לעם בהתהוותו. לא צי איר, ולא צי מסחרי, ואף לא הצבא, הוא הגורם היסודי, היוצר עם. בתהליך זה יש רק גורם אחד שהוא הערובה היחידה ליצירת עם בעל דמות עצמית, והיא החקלאות. לא תועיל כל התחכמות לשנות את עובדת היסוד הזאת. מבחינה זו אין זה מכריע אם החקלאות היא חמשה-עשר או עשרים וחמשה אחוז. דמות של

בשעת בירור שאלות ההתישבות הקיבוצית במדינה אנו סובלים מבלבול רב במושגים. הרי דוגמה אחת: המדינה והתנועה הוולנטארית. גם אנו כבר הורגלנו בנוסח זה: „המדינה עשתה“, וכל מה שעשו הארגונים המתנדבים עד כה כאין וכאפס הוא לעומת מה שעשתה המדינה בשנה אחת. איני חייב למסור מודעה שאיני מזלזל חלילה בערכה של המדינה ובכוחה, בסיכויים ובתנאים שיצרה המדינה ועוד עלולה ליצור בשבילנו, אך יש בזה משום בלבול מושגים, או טשטוש עובדות, אם אומרים שההתקדמות העצומה שחלה בשנה זו היא מפעלה של המדינה בלבד. זה עומד בסתירה משועת לעובדות עצמן. איני מדבר בשם הזכויות ההיסטוריות של התנועה הוולנטארית בישראל לצורותיה השוררות. אני מדבר על העובדות של השנה הזאת. עובדה היא כי המדינה נתנה לנו אפשרות של התפשטות התישבותית שלא חלמנו עליה, וזה דבר עצום. אבל אם הגענו במשך השנה הזאת ל-130 נקודות התישבות, הרי המפעל הזה נעשה בעיקרו בידי התנועה הוולנטארית הנקראת התנועה הציונית. אמה, הקמת המדינה איפשרה להכניס במשך תקופה קצרה רבע מיליון יהודים. אבל עובדה היא שבמידה שהיהודים האלה נקלטו בארץ, גם במידה שהם מתענים במחנות עולים — הרי בעול הזה נשאה בעיקר עד היום התנועה הוולנטארית בישראל, היא התנועה הציונית.

והרי עוד עובדה מענינת: כשהיה צורך להביא את היהודי לארץ בקצב מהיר ובזמן קצר, הרי המנגנון של המדינה לא היה מוכשר לעשות זאת — ואין בזה משום חטא. צעיר הוא, והיה מן הצורך לחדש אותו יצור מיסתורי ששמו „המוסד“, והוא הרים את המשא הזה. אין פירוש הדבר שתמיד יהיה כך, ואין ספק שהמדינה תתגבש ותתחזק, ויגדל ויעצם כוחה למלא תפקידים חיוניים. אבל ככל שתתגבש ותתחזק, הנה עוד ימים רבים מאור, כל ימי הגשמת הציונות — ומי מאתנו יודע את התאריך שבו יגיע התפקיד העצום הזה לסיומו — יהיה צורך בכוח מאורגן, וולונטארי, אשר נוסף למדינה, ולפעמים לפני המדינה, ולפעמים יותר מאשר המדינה,

מצרות הזמן וסבכי החיים בהסתגרות, בהעמדת עצמה בחודה נגד הכל. הקבוצה בארץ כוחה היה בזה — והרוצה לשנות זאת עוקר שרשיה — שהיא לא כת סגורה ומסתגרת אלא היתה מופנית אל הכלל. יתר על כן: היא היתה חלק אורגני של הכלל על צרותיו, על מצווחתיו, על חטאותיו. היא לא ראתה עצמה כנושאת תפקיד למען עצמה, כי אם ראתה עצמה דבוקה וקשורה בכלל, שליחה של הכלל ושומרת נאמנה על כל החושים המקשרים אותה עם חיי הכלל.

היה בזה קושי גדול על האמת: קיימת בקבוצה נטיה טבעית להסתגרות, לסקטאנטיות. אבל היה בויקה לכלל כוח עצום שאולי יתר מכוחות אחרים קידם את הקבוצה בארץ, הוציא אותה למרחבי מפעל-המונים, ואם גם גדולים הקשיים, ואם גם איננו יודעים להשיב תשובה מלאה לקשיי החיים — חלילה לנו לבקש מיפלט בדרך-לא-דרך זאת, העשויה לתת סיפוק רגעי לקבוצה קטנה של אנשים, אבל סופה שתביא לידי זעזוע תמור, ואולי להתנוונות גמורה של מפעל הקיבוץ כולו.

הקבוצה במציאות החדשה

מדברים על משבר בתנועה הקיבוצית, אך השימוש במלה זו מוטל בספק, כמה משברים עברו על התנועה הקיבוצית תוך תהליך החיים והגידול הבלתי פוסק של הקבוצה? אפשר אולי לשאול מדוע מרובים כל כך הזעזועים בתוך המפעל הקיבוצי, ודומני שהתשובה על השאלה הזאת פשוטה למדי: במפעל כמו המפעל הקיבוצי, שכולו חידוש, כולו שוני, הקונפרונט-כאציה עם החיים והמציאות היא הכרח לעתים קרובות מאד, האדם החי חיים רגילים יכול לעמוד לפני הכרת זה פעם בעשרים או שלושים שנה, לא כן בקבוצה, והרי אנחנו עומדים שוב בוכה ההכרת לחזור ולהתמודד עם מציאות חדשה, אשר פועלים בתוכה כוחות חדשים, אולי הפעם הקונפרונטאציה חריפה יותר מאשר לפני חמש, עשר או חמש-עשרה שנים, כי המציאות שנוצרה היא בולטת וחזקה ובעלת כוח עצמי רב יותר, אבל זהו חלק מתהליך בלתי פוסק בחיי הקבוצה, יש מוצא לו מיפלט מן ההכרח להתמודד עם המציאות החדשה בנסיון להרכיב לעצמו יעוד חדש של אוואנגארד פוליטי המחבר את מפעלו עם המהפכה העולמית אשר תבוא, אפשר שהדבר יעזור לו לשעה, אבל אנשי החיים השייתופיים

עם נקבעת על ידי הכוח המושרש השליט בתהליכי היסוד של החיים, שום דבר, ויהיה הדבר החשוב ביותר, אם לשעה, ואם לשנים רבות, — לא יוכל להמיר את החוק היסודי הזה של חיינו, חיי התנועה בתהליך יצירת עם.

יתר על כן: אם ידענו את האמת הזאת לפני עשר שנים ועשרים שנה, הרי אמת זו היא כיום נוקבת עוד יותר ממה שהיתה באיזו תקופה קודמת, די להתהלך במרחבי הארץ ולראות מה מתהווה בארצנו, זה הריכוז האיום והמאיים של המוני עם חסרי-שרשים, חסרי-קשרים, זו האטר-מיזציה ליחידים יחידים, קבוצות קבוצות סגורות ומסוגרות, שאפילו לדמות שיכבה לא הגיעו, ואין צריך לומר — לגיבוש מעמד ועם, די אם נסתכל בגידול האיום של לומפן-פרולטריון בערי הארץ, ונראה איך הפירמידה של חיינו מתגודדת ומשתנית עם כל גל של עליה, כדי שנבין כי בנקודה זאת, יותר מאשר אתמול, נתונים מרכז הכובד ואבן הבוחן של החלוציות בתקופת הגשמת הציונות.

תופעות מוכרות

נתגלו בתוכנו כמה תופעות חולניות ומסוכנות שיש להלחם בהן, תוששני, קודם כל, להלך-רוח של חיפוש „הסכמות“, הקבוצה לא נוצרה בכוח „ההסכמות“ של גדולי הדור, לא אלה הנזרים ולא אלה שבתוך הציונות והישוב, אילו היו נוטים להיות על פי „הסכמות“ — האם היו יוצרים מה שיצרו? מסופקני אם קבוצה אחת היתה נוצרת בדרך זאת, כמובן, טוב ונח להינשא על כפים, אבל לא זה העיקר לגבי גורל התנועה הקיבוצית, אם זה או אחר יבין את ענינו לעומק, אם יחשוב אותנו לסולת שבסולת, השאלה היא, אם איש הקבוצה משוכנע בעומק לבו שמפעל חיינו זה הוא העיקר, אם הוא בטוח בזה — הרי כל השאָר הוא טפל ומעוט-ערך, ב„הסכמות“ לא ינטע הבטחון במקום שאיננו.

יש להזהר גם מפני נוסח שיש בו משום מחלת ילדות חוזרת, לפעמים, כשבחיי אדם או ציבור מתערער משהו מבטחונו, הריהו מוצא לו מפלט בדברי קדומים, אם של אחרים ואם של עצמו, אין בבריתה ממין זה משום פתרון, ואין היא תופעה מחזקת את האדם או את הציבור, נעקר מלבנו את המחשבה שמפעל הקבוצה בארץ יוכל להתקיים כתנועה כיתתית, מעין מיסדר ציוני-סוציאליסטי; שהקבוצה תימלט

יש לנו היום בארץ משק פועלי גדול, הגדל יום יום בצורותיו השונות. כבר היום הוא מקיף רבבות עובדים. שוב אין זה חלום שיגיע בזמן הקרוב ל-100-150 אלף עובדים החיים ועובדים במשק העצמי, במשק הקואופרטיבי, במשק ההסתדרות. המשק הזה סכנות גדולות אורבות לו. מבית ומחוץ. מבית — כי הקשיים בתוך הקבוצה הם כאין וכאפס לעומת הרוחות הרעות המנשבות בתוך המשק שאין לו יסוד זה של שיתוף החיים. מבחוץ, מפני שכיום המלחמה בין משק הפועלים ובין צורות משק אחרות, המלחמה על מקומו של משק הפועלים בכלכלה המתהווה בארץ, נעשית רצינית וממשית מאוד. קיומו של המשק הזה תלוי בקיומה של הקבוצה. לא רק המושב השיתופי קיומו תלוי בקיומה של הקבוצה, אלא נהלל וכפר-יהושע, כפר-ויתקין והקואופרטיב העירוני, סולל בונה ופיניציה, קופת חולים ו"המשביר המרכזי" — כל זה יחד, כל המאמץ של דור שלם, דור גדול, על צורותיו, תלוי בחסנה וקיומה של הקבוצה, כי זהו המוקד של המשק הפועלי העצמי. כל עוד היא קיימת — הכל קיים, ואם כי הצורות שונות הן והתקנונים שונים — הרי הכיוון מובטח.

לכן כשאני מוצא נימה של סיפור-נפש בדברי אנשי המושב, לנוכח כשלונו זה או אחר בתנועה הקבוצתית, בנוסח "הלא תמיד אמרתי" — איני יכול אלא להשתומם על קלות-דעת זו. האמנם אינם חשים מקימי המושב ואינם מבינים שזעזועי הקבוצה הם זעזועי מפעלם הם, בסחונם הם, והפקרת היסודות שעליהם הם רוצים לבנות את חייהם? האינם רואים שיש כאן — לא להלכה, אלא בתורת החיים ממש — ערבות הדדית מוחלטת, ואם רוצים הם או אינם רוצים בכך, מניית-היסוד של מפעל הפועל העברי בארץ ומשקו הן בידי התנועה השיתופית? ברנע שמניות-יסוד אלה תישמטנה מידי התנועה השי-תופית, לא תעבורנה לידיים אחרות. כל המפעל עלול או לעמוד בסכנה.

כשמדברים אנו על הצורך בקונפדרונטאציה עם המציאות במעמקי נפשו של חבר הקבוצה, הרי ניצבת לפנינו לא רק עובדת קיום המדינה. פועל גם דבר יותר אוניברסאלי, והוא האפלה האיומה בעולם, בתנועת הפועלים הסוציאליסטית העולמית. נסיונו של הדור בכל העולם הניח מעט מאוד מקום למאמץ רציני של קבוצת אנשים בני-חודין, הנסיון הזה עומד כסימן התי-

כולם, יאלצו, במקדם או במאוחר, להתמודד כאנשי הקבוצה — לא כאנשי דוקטרינה פוליטית זו או אחרת — עם המציאות הזאת, לחפש לה תשובה ארץ-ישראלית, תשובה שאינה נחונה לא במוסקוה ולא בבוקארשט, וגם לא בניו-יורק, כי אם כאן, בתוך הכוחות העצמיים, המלאים לזו, של הישוב ומפעלו.

אנחנו עומדים בראשית, איש לא יוכל לקבל עליו להשיב תשובה חיובית על אותה שאלה גדולה וגורלית אשר המציאות החדשה העמידה לפנינו. אבל יש נקודות אחיזה, ונדמה לי שהן חשובות למדי לחיזוק הכרת עצמו של איש הקבוצה. התפקיד ההתישבותי אשר הצמיח את הקבוצה בארץ לא אבד ערכו, אלא עלה בחשיבותו. איני יודע כמה זמן עוד ימשך — עוד לפנינו תשעים אחוז של הארץ שאינם מיושבים. איש מאתנו אינו יודע, איך נקיים את התפקיד היסודי והמכריע הזה: להפוך את מרבית אדמתה של מדינת ישראל לישראל של עבודה, לארץ מיושבת. הרי זו משימה כבירה, לפחות לדור של אנשים חיים ויוצרים, עד שנתקרב לראשית פתרון ממש.

יתר על כן: אנחנו חיים בתוך זרמי עליה של מאות אלפים. דמות העליה הולכת ומשתנה, וכוחות חדשים עוברים לארץ. השאלה היא בפשטות: היקום כאן עם לבאנטיני או עם הנושא את צלם אלוהים של תנועת העבודה העברית, הדבר שעליו חלמו, הגו, והקריבו חייהם שני דורות לפחות? הנדרדרר למהדורה יהודית של הלכנה, סוריה ומצרים, או שנצליח לשמור על דמות העם המתהווה ברוח יוצרי תנועתנו ומניחי יסודותיה? המציאות החדשה מציבה לפני הקבוצה, והמפעל השיתופי, תפקיד שלא היה לה באותה מידה בנרמי העליה הקטנים בשנים עברו. השאלה: "לבאנט או עם עובד" חדלה להיות שאלה עיונית; היא הפכה לשאלה ממשית, חיונית, העלולה להיות מוכרעת בתקופה קצרה ביותר, בתוך הסטיכיה של העליה. בתוך כוד היתוך זה, הקבוצה, המפעל השיתופי, הוא מרכז גיבוש עיקרי ההוסף המון-עם לעם, לומפן-פרור לסאריאט לכוח מורש, המעצב דמות חינוכית של איש אומה ואיש עבודה, דמות מתגבט לדור רות הבאים. רק זו תבטיח קיומה של הארץ-סוקרטיה הרוחנית העובדת, אשר בלעדיה כוד ההיתוך אשר בתוכו אנו נמצאים אין לו מטרה חינוכית, ואין כיוון לרצונו המגבש.

עבודה ואמונה

אך חלילה לנו להירתע. אפילו היינו בארץ הזאת בקודת האור היחידה באפלת האלמות הפרושה על העולם כולו, אסור להירתע. עתידנו וגורלנו, ביחוד בתנועה השיתופית, יהיו תלויים בזה, אם נדע למצוא בנו את הכוח לינוק משני מקורות אלה: מן התפקיד העצום של יצירת עם ומתן דמות לו, על מנת שנהיה מרכז מחנך, מגבש ויוצר את הכוח הגרעיני של האומה בתהוותה; ומהכרת בדידותנו, ואולי יחידותנו, בעולם כולו, הוסקדנו שומרים לאבוקת האור, החירות והיצירה החפשית של הפועל, ובידינו המפתחות, מפתחות הזהב, לבית המקדש של שחרור הפועל, שחרור האמת והאנושות. בכוחנו לשמור על הגחלת האחרונה שלא תכבה, משני מקורות אלה נשאב את הכוח, כדי לשמור על המפעל ולהאדירו.

מי שמשווה לנגד עיניו את האלפים והרכבות שנתקבצו אלינו במשך תקופה קצרה כל כך, חש איזו אחריות כבירה מוטלת עלינו, וקודם כל על הקבוצה וזתיקה. נחזל מהקינות ומהטלת מרה-שחורה. נראה את התביעות והסיכויים הגדולים כאחריות שאינה ניתנת מנות.

פשטות המשטריות והברוטאליות. את מקום הכבוד האנושי תופסים הכסיה, הצו מגבות, החיים הטוטאליטריים. בתוך האפלה הכללית הזאת חי המפעל הקטן שלנו שכולו רצון אישי, הגדרה עצמית, הכרעה חפשית, כולו מאבק בלתי סוסק למעשה טוב, לא בשם הצו והשוט, אלא בשם האדם וחירותו. מצב זה מעמיד את הקבוצה והקיבוץ, את המפעל כולו, בסיטואציה קשה מאוד מבחינה רוחנית. אמת הדבר שמעולם לא חיתה הקבוצה על פי קשרים ארגוניים עם העולם כולו. אבל יש קשר, בכל זאת, בין מעשה-האדם כאן ובין האתמוספירה הרוחנית האופפת אותו בכל העולם. וכשאתה רואה שכל העולם חי על כוח-הזרוע, על כפייה, על עקירה משורש, על פקודות; כשאתה מוצא שבכל העולם החיים החפשיים והעצמאיים וחירות הרוח עומדים על נפשם לאורך כל החזית, בשעה ששטח ההגדרה העצמית של האדם העובד, והאדם בכלל, נעקר כולו במקום אחד ומתכווץ והולך במקום אחר, הרי אתה שואל את עצמך: המפעל הזה, האלפים האלה, הרבבות האלה, מה כוחם? מה כוחם לעמוד בפני כוחות איתנים אלה המשתוללים ברחבי העולם כולו? היש תקווה?

תכנון של מלים

יש שני סוגי מלחמות בענין של מלים: יש ששני אנשים רוצים דבר אחד, עושים דבר אחד, אבל הם משתמשים בשתי מלים שונות לכינוי הענין הזה והמלחמה היא בגלל השם. וכך הם נעשים אויבים זה לזה, ויש שבאופן כזה נוצרות מפלגות ומתרגשות מלחמות. אבל יש גם מצב הפוך. קורה שאנשים נושאים בלבם חזונות שונים, אבל הם קוראים להם בשם אחד, מתוך מסיבות שונות, או מתוך קוצר הלישון להדביק את הבולי המושגים הללו, ואז, במידה שמתבררים התבדלים האלה, הם נלחמים לא רק על התבדלים, אלא גם על הזכות לאחוז במלה הזאת, כלומר: מי מהם נוהג בה שימוש נכון ומי לא נכון. בהיסטוריה ידועות עובדות שאנשים אשר התרחקו זה מזה מאוד עדיין נאחזים (כמו השנים שאחזים בטליה) בירושה משותפת, במלה משותפת — ונלחמים על „זכות הירושה“.

לנו, לכל תנועה אשר אינה מסתפקת ב„יש“, אלא רוצה משהו אשר אינו קיים עדיין (יתכן שבשביל ה„יש“ קל יותר לקבוע מלים והגדרות, אבל בשביל מה שאינו קיים קשה יותר); לנו כצעירים יהודים שמחלת הדיבור חייפוש המלה ופתרון שאלות על ידי הרגלים של דיון וחלוקת מושגים קיימים באמצעות הגדרות מילוליות, המיד אורבת לנו — לנו, לדעת, צפויה סכנת אינפלציה של מלים, באיזו קופת ברזל מונח זהב, ומי שמקבל את הלירה המדפסת של נייר יודע שבשעת הצורך ילך אל הקופה הממשלתית הגדולה ויקבל תמורה של זהב בעד הלירה שלו. במקרה זה השטר הוא לירה, אבל אם אין זהב בקופה אי אין זה אלא נייר שאינו שות מאומה... כן הדבר גם בעולם המחשבה. המלה שלנו — הוא אותו נייר-הערך שאנחנו מוציאים אותו, הודות לזהב נפשנו, שכלנו, נסיונו, המשתמש במלה כזאת והוא יכול ללכת ולתבוע לסי ערכה את הזהב — את התוכן שלה — הרי זה דבר-מת חשוב. אבל הוצאת שמרות שאין להם כסוי, מלים ריקות מכל ערך — זאת אינפלציה. ערכו של שטר כזה יורד העלך.

(ב. כצולטו, כתבים, כרך י"א)